

МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ ТАҲЛИЛИ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

М.Ю.Рахимов

Тошкент молия институти

Иқтисодий таҳлил кафедраси профессори

Аннотация. Ушбу мақолада молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш, уларни таҳлил этиш шакли ва мазмунидаги муҳим ўзгаришлар, муаммоли жиҳатлар ҳамда уларни ҳал этишнинг таклиф-тавсиялари берилган.

Калит сўзлар: молиявий ҳисобот, молиявий ҳисобот шакллари, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари, молиявий ҳисобот таҳлили, молиявий ҳисобот элементлари, ахборот фойдаланувчилари, таҳлил субъектлари, таҳлил объектлари, таҳлилни ташкил этиш.

Молиявий ҳисобот ва уларнинг таҳлили юзасидан муаммоли жиҳатларни ҳар битта давлатда, амалда бўлган тизимнинг муҳим шартларига (ижтимоий, иқтисодий ва ҳуқуқий шароитларга) мос тарзда фарқ этишини кўриш мумкин. Собик иттифоқ ва ривожланаётган давлатларга хос бўлган муҳим жиҳатларни қуйидагиларда кўриш мумкин: иқтисодиётда давлат бошқарувига устунлик берилиши, монетар ва фиксал сиёсатдаги бир ёқламалик, марказлашган буйруқбозлик; директиванинг кучлилиги, тармоқ ва сохалар бўйича давлат улушининг юқорилиги. Бироқ, бу фарқлар улар ўртасида жиддий тафовутлар мавжудлигини характерламайди.

Молиявий ҳисобот таҳлилининг тадрижий ривожланиш жараёнларида бир биридан фарқ этувчи жиҳатларнинг пайдо бўлиши билан дунё бизнесида ягона қоидалар, тартибларнинг белгиланиши, яъни бухгалтерия ҳисоби, молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартларига ўтиш орқали бир хилликни таъминлаш, бизнес субъектларининг ўзаро бир бирларини тушунишнинг ягона тартибларига ўтиш зарурияти юзага чиқармоқда ва бу жараёндан бугунги глобаллашув даврида, ҳеч бир давлат четда қола олмайди.

Иқтисодиётнинг ривожланишидаги муҳим омиллардан биттаси бу - ахборотларни ўз вақтида ва мақбул шаклда бошқарув субъектларига етказиб бериш масаласидир. Бу борада молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш билан ахборотларнинг манфаатдор томонларга, шаффоф ва ишончли тарзда, сифатли етказиб бериш имкониятлари туғилади.

Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари - молиявий ҳисоботларни тузиш учун ҳужжатлар тўплами, молиявий ҳисоботларнинг тузилишини тартибга солувчи регламент бўлиб, ташқи фойдаланувчилар томонидан бирор-бир ташкилотга нисбатан иқтисодий қарор қабул қилиш учун фойдаланилади.

Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтишни комплекс жараёнлар тизими сифатида эътироф этиш лозим. Ушбу стандарт фақат бухгалтерия ҳисобини эмас балки, молявий ҳисобот ва унинг ташқи назоратини йўлга қўйишнинг, таҳлил этиш ва иқстиқболли ўрганишнинг муҳим масалаларини ҳам мос равишда янгича мазмунда ташкил этишни талаб этади.

Молявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш ва уларни таҳлил этишнинг илмий-назарий муаммоларини қуйидагилар билан таркибланиши мумкин.

Молявий ҳисобот шаклларида, уларнинг номланишида, молявий ҳисобот элементларининг туркумланишида, уларнинг таърифларида, ҳисобот моддаларининг тан олинишида ҳар хил мезонлардан фойдаланилаётганлиги билан изоҳланади.

Молявий ҳисобот шакллари гарчи, сони ва умумий тузилиши бўйича тубдан фарқ қилмасда уларнинг номланишида, таркибий тузитлишида, бирлик қаторлари, ўзаро ўрин алмашишлар бўйича тубдан фарқ этишини кўриш мумкин.

Назарий асослари бўйича МҲХСда ҳисоб элементларига, уларнинг таркибий бирликларига берилган таърифлар, миллий қонунчилик ва БҲМСдаги берилган таърифлардан бир мунча фарқ этади.

МҲХСга ўтишдаги муаммоларнинг яна бир жиҳати ички ва ташқи ахборот фойдаланувчиларнинг манфаатлар ўйғунлигининг фарқланаётганлиги билан изоҳланади. Одатда, молявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтишдан мақсад хорижий инвесторларнинг қизиқишлари қаратилган ҳудудлар ва ташкилотлар (компания, корпорация, акциядорлик жамиятлари) бўйича жалб қилинадиган бойликларининг истиқболда ўсиши ёки пасайишини таҳлил қилиши учун зарур бўлган ахборотлар билан таъминлашдан иборат эканлиги эътироф этилади. Молявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш билан хорижий инвесторлар қизиқишларига устунлик берилиши муҳим жиҳат. Бирок, биринчи навбатда фаолят ва бизнес бошқаруви самарадорлигини баҳолашда реал воқеаликни тўғри ва ҳолисона баҳолаш, таҳлил ва назорат қилишдан аввало ички қизиқувчилар манфаатдор бўлиши лозим.

Ўзбекистон республикаси Президентининг 2020 йил 26 феврадаги “Молявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чоратadbирлар тўғрисида”ги 4611-сонли қарори билан интеграцион жараённинг муҳим бир босқичга бошланганлигини эътироф этиш зарур. Ушбу қарорга кўра, молявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига биринчи навбатда ўтувчи корхоналарнинг таркиби белгиланди ва келажакда уларнинг қаторига эркин бизнес субъектларининг кенг доирасини қамраб олиш вазифалари қўйилди.

Қарорга кўра, молявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари ўтишнинг асосий таркибига биринчи навбатда, акциядорлик жамиятлари, тижорат банклари, суғурта ташкилотлари ва йирик солиқ тўловчилар тоифасига кирувчи

юримдик шахслар кириши белгиланган. Мазкур таркибга кирувчи корхоналар молиявий ҳисоботни МҲХС асосида тузиши ва тақдим этиши белгиланган.

МҲХСга ўтишда фақат бухгалтерия ҳисоби билангина эмас, балки бошқарувнинг барча (режалаштириш, назорат, баҳолаш ва таҳлил қилиш) дастакларини ҳам ўзгартиришни талаб қилади. Бу масала маълум маънода, очиқ қолмоқда.

Бошқарувнинг энг муҳим дастакларидан биттаси бу молиявий ҳисобот таҳлили масаласидир. Молиявий ҳисобот таҳлили, молиявий ҳисоботлар таҳлили, молиявий ҳолат таҳлили, молиявий таҳлил сифатида эътироф этилувчи убшун дастак ҳам амалда тарихий, классик мазмундан четлаша олмаяпти.

МҲХС кўра тадбиркорлик субъеклари молиявий ҳисоботларининг тўлиқ тўпламида барча молиявий ҳисоботларни тенг даражада тақдим этишлари лозимлигини эмас балки, тадбиркорлик субъектининг раҳбарияти томонидан тайёрланган, унинг молиявий ҳолати ва молиявий натижаларининг асосий жиҳатларини ҳамда у дуч келадиган асосий ноаниқликларни шарҳлайдиган ва тушунтирадиган молиявий таҳлилни ҳам тақдим этишлари шартлигини белгиланиши ҳам таҳлилий жараёнлар ва уларнинг самарадорлигини баҳолашни талаб этади.

Молиявий ҳисобот таҳлилида асосий жиҳатлар ва тушунтиришларда қуйидагилар қамраб олиниши лозим:

- молиявий натижаларни шакллантирган асосий омиллари ва таъсирларни;
- тадбиркорлик субъектининг фаолият кўрсатадиган муҳитдаги ўзгаришларга таъсир кўрсата олиши ва чораларини;
- эришилган натижаларни сақлаб қолиш ва кўпайтиришга қаратилган инвестицион сиёсатни;
- тадбиркорлик субъектининг бозордаги активлигининг муҳим барометри бўлган дивиденд сиёсатини;
- тадбиркорлик субъектининг фаолиятини молиялаштириш манбаларини ва у томонидан кўзланган мажбуриятларнинг капитал билан қопланишини;
- субъект МҲХСларга мувофиқ молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда тан олинмаган ресурслари ҳақидаги таҳлилий маълумотларни илова қилиши лозим.

Ўтган йиллардаги тажрибадан келиб чиққан ҳолда шунини таъкидлаш лозимки, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари асосида тузиладиган бухгалтерия(молиявий) ҳисобот шакллари таҳлил этишнинг аниқ бир тизими, унинг назарий, ташкилий, ҳуқуқий, методологик ва амалий жиҳатдан мутлақо янги мазмундаги замонавий шаклини яратиш заруриятга айланмоқда. Бу бевосита уларнинг ички ва ташқи таҳлилига ҳам боғлиқ жараён ҳисобланади.

Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларини қўллаш амалиётида муҳим инфратузилмани шакллантирилмаганлиги, соҳада тизимли ишлар бўйича жиддий ҳаракатлар амалга оширишни талаб этмоқда. Молиявий ҳисоботнинг

халқаро стандартларига ўтишда шакллантирилиши лозим бўлган инфратузилманинг асосий бирликларига қуйидагилар киради:

-тадбиркорлик субъектларининг молиявий ҳисоботининг халқаро стандартларига ўтиш юзасидан ҳатти-ҳаракатларни услубий қўллаб қувватлаш (амалда, ушбу ҳаракатлар жуда суст кечмоқда);

-молиявий ҳисоботларнинг ахборот бериш даражасини ошириш (амалда, имкониятлар чекланганлиги, яъни молиявий ҳисоботларни аниқ шакллари билан кифояланаётганлиги, уларга иловалар, қайдлар ва тушунтиришлар берилмаётганлиги);

-молиявий ҳисобот шакллари ва уларнинг муҳим бирликларини прогнозлаш амалиётининг жорий этиш (амалда, прогнозлаш бўйича зарурий асосларнинг мавжуд эмаслиги ва уларга инфляциянинг таъсир даражасини баҳолаш имкониятларининг йўқлиги таъсирида қиёсийликнинг бузилиши, молиявий ҳисобот таҳлилида ретроспектив таҳлилга кўпроқ урғу берилиши, тезкор таҳлилнинг йўқлиги, истиқболли таҳлилнинг ахборот манбасининг яратилмаганлиги);

-молиявий ҳисоботни халқаро стандартлар бўйича тузишда кадрлар масаласи (амалда, кадрлар салоҳияти, касб маҳорати, профессионал тайёргарлик даражаси, мажбурий талабларнинг қўйилиши,);

-халқаро экспертизанинг йўлга қўйилмаганлиги (халқаро жамоат ташкилотларига аъзолик, уларнинг йиғилишларидаги чиқишлар ва уларнинг расмий баёнлар, эътирофлар, ахборот маконининг яратилмаганлиги, уларнинг тор доираси ва ҳ.к.);

-сертификатлаш тизимидаги бир ёқламалик, жамоат ташкилотлари фаоллигига ишонч (имтихонларнинг қийинлиги, тил муаммоси, молиялаштириш бтилан боғлиқ муаммоларнинг ҳал этилганлиги, турли аттестация ва аккредитация жараёнларидаги муаммоли жихатлар);

-молиявий ҳисоботларни таҳлил этишда аниқ услубий таъминотнинг шаклланмаганлиги (классик таҳлилдаги мавзуларнинг кенглиги, таҳлилий кўрсаткичлар тизимининг кўплиги, уларнинг такрорийлиги, ортикчаллиги, таркибий, тузилиши ва даврийлиги, омилли ва қиёсий таҳлили юзасидан ягона услубиётнинг йўқлиги);

-молиявий ҳисоботларнинг сифат даражасига баҳо беришнинг тузилмавий таркибининг шаклланмаганлиги (молиявий ҳисоботларнинг шакли ва мазмунига қўйиладиган, улардаги ахборотлар сифатига қўйиладиган талабларни баҳолаш юзасидан давлат ва нодавлат ташкилотларининг мувофиқлашмаган таркибий тузилмасининг мавжудлиги).

Молиявий ҳисоботларни тузиш ва уларни тақдим этишда халқаро стандартлардан муқобиллик асосида фойдаланиш амалиётини жорий этишда асосий субъектлар сифатида эътироф этиладиган акциядорлик жамиятлари,

банклар, суғурта компаниялари, фондлар бозор қонун қоидалари асосида фаолият юритмаслиги, ривожланишнинг қонун қоидаларидаги узвийликнинг йўқлиги, мувофиқликнинг таъминланмаганлиги соҳада бу борадаги ишлар самарадорлигини тушириб юбормоқда. Катта маблағлар ва ҳаракатлар билан эришилган натижаларнинг эътироф этилиш, қизиқишлар билдирилиши, манфаатлар уйғунлигида таъминлаш, ривожланиш ва тараққиётнинг истиқболли лойиҳаларини тузиш ва амалга оширишда афсуски мазкур ҳисоботларнинг роли ва ўрни ўзини оқлаши қийин бўлмоқда.

Ўзбекистон республикасининг халқаро бозорга интеграцияси кўпроқ яқин шарқ давлатларига (Хитой, Россия, Қозоғистон, Туркия, Қорея давлатлари билан) бўйича боғланганлиги сабабли тадбиркорлик субъектларининг молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтишдаги жадаллик бир мунча суст кечмоқда. Негаки ушбу давлатлар иқтисодида кўпроқ амалдаги тартиблардан тубдан фарқ қилмайдиган ёндашувларга устунлик берилиши халқаро стандартларга ўтишда рағбатлантирувчи ҳаракатларни секинлаштирмоқда.

Кейинги муҳим муаммо бу-молиявий ҳисобот таҳлилининг ягона методикасининг мавжуд эмаслиги билан изоҳланади. Молиявий ҳисобот таҳлилининг методологик асослари бўйича ҳозирга қадар чоп этилган манбааларида кўпроқ, иқтисодий таҳлилдаги мавжуд методик тартиблар сақлаб қолинган. Уларда кўпроқ, таркибий ўзгаришларни аниқлаш, ўсиш даражаларини баҳолаш, молиявий коэффицентларга урғу берилади. Шунингдек, таҳлилий хулосаларда молиявий ҳолат, фойда ва зарарлар ҳамда пул оқимлари ўзгаришларининг яхши ва ёмон сифатларини қайд этишдан иборат оддий баённома билан чекланилмоқда. Молиявий ҳисоботлар таҳлили орқали бизнесдаги ва бошқарувдаги тизимли муаммолар ва уларнинг жорий ва истиқболли ечимларига етарлича аҳамият берилмасдан қолмоқда. Иқтисодий ривожланиш, тараққиётнинг асосли қарорларига келишда тахминларга, фаразларга эътибор қаратилмоқда ҳалос. Аслида бу асос, ретроспектив таҳлил натижаларига таянса ҳам кўпроқ истиқболли таҳлил натижаларига таяниши лозим эди.

Яна бир муҳим муаммо молиявий ҳисоботларни ўқиш, горизонтал ва вертикал, теренд таҳлили, молиявий коэффицентлар, омилли ва қиёсий таҳлил этишда ортиқча ҳаракатларнинг, таҳлилий бирликларнинг кўплиги таҳлил сифатига ва самарасига салбий таъсир этувчи асосий омил ҳисобланади. Буни қандай изоҳлаш мумкин? Яъни, ахборот фойдаланувчиларнинг далилларга таянган, манфаатлар ва қизиқишларига мос таҳлилининг йўлга қўйиш масаласи манзилли ҳал этилмаган.

Молиявий ҳисоботларда акс этган ахборотлар сифатига таъсир этувчи энг ўткир муаммо бу-ахборотларни олишдаги кечикишлардир. Яъни, молиявий

ҳисоботнинг халқаро стандартлари бўйича тузиладиган молиявий ҳисоботлар бўлиб ўтган жараёнларнинг натижаларини талаб қилинган вақтда эмас балки, анча кечиккан ҳолда олинмоқда. Агарда, “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 4611-сонли ПҚ белгиланган талаблар бўйича руйхатни шакллантирадиган бўлсак бугунги кунда молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтган хўжалик юритувчи субъектларнинг сони (АЖ, сугурта компаниялари, банклар, фондлар, жамғармалар, йирик бизнес субъектларини қўшадиган бўлсак) 20 мингдан ортиқни ташкил этади. Бироқ, ушбу хўжалик юритувчи субъектларнинг асосий таркибида молиявий ҳисоботларни халқаро стандартлар бўйича тузиш ва тақдим этиш, шунингдек кенг оммага ва жамоатчиликка ошкор этиш муддатларининг кечиши, таҳлил субъектларининг манфаатларини **кечиккан таҳлили** сифатида эътироф этилишига олиб келмоқда.

Республика ва худудий маҳсулот таркибида, бандлик, солиқ тушумлари, ижтимоий муаммоларни ҳал этиш ва бюджетни шакллантиришда сезиларли таъсирга эга бўлган акциядорлик жамиятлари, давлат улуши бўлган корхоналар, монопол мавқега эга йирик тадбиркорлик субъектлари томонидан тузиладиган ва тақдим этиладиган молиявий ҳисоботлар ва уларни таҳлил этиш орқали бизнес ва фаолият самарадорлиги баҳо беришдаги амалдаги ҳолатлар бошқа бўғинларда ҳисоб ва таҳлилни расмий асослар туфайлигини баҳоланиши сабабли, уларнинг ушбу хизмат тури ва ҳатти-ҳаракатларини кадр-қимматини тушуриб юбормоқда. Биз бухгалтерия ҳисоби, иқтисодий таҳлил ва назоратнинг тўлақонли мазмунини фақат ушбу таркиб корхоналардагина кўрмоқдамиз. Ўрта ва кичик бизнес субъектларида эса бу дастаклардан фақат солиққа оид муносабатларни тўғри йўлга қўйиш юзасидангина мурожат қилинмоқда.

Шунингдек, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларида камида учта давр бўйича маълумотларни акс эттирилиши лозимлиги ушбу ҳисобот шакллари кийёсий таҳлил этишда ҳам жиддий муаммоларни юзага чиқармоқда.

Амалдаги ҳисобот ашкллари ва уларнинг таркибий тузилиши ўтган давр ва ҳисобот йили, давр боши ва охирига бўлган маълумотларни акс эттириши тўғри белгиланганлигини эътироф этиш мумкин. Бироқ бу жиҳат акс эттириш билан муаммо тўлиқ ҳал қилинган дейиш бир мунча мунозорали ҳисобланди. Ахборотларни икки ва ундан ортиқ даврлар бўйича акс эттиришда таъсир бирликлари сифатида жуда кўп омиллар таъсиридаги ўзгаришларни ҳисобга олишга тўғри келади.

Муайян қоидаларнинг тўплами ҳисобланган МХХС ни ўзбек тилига таржима қилишдаги муаммоли жиҳатларнинг мавжудлигидир. Бир мазмундаги сўзларнинг турлича талқин қилиниши ҳам ҳисоб ва таҳлил хизматлари сифатида таъсир этувчи асосий омил ҳисобланади.

МХХС дунёнинг 166 мамлакатида қўлланилади. Ушбу қоидалар тўплами инглиз тилида қабул қилинган ва ҳозирга қадар расмий бир қанча тилларга (немис, поляк, рус, хитой, чех, фин, япон, македон, румин, словак, словен, украин, испан ва бошқа тилларга) таржима қилинган. Шунингдек, норасмий тартибда 30 дан ортиқ бошқа тилларга таржима қилинган. Ўзбек тилига таржима қилинган илк МХХС намуналарини Ўзбекистон Бухгалтерлар ва аудиторлар Ассоциацияси томонидан мувофиқлаштирилган нашрларда ҳам кўриш мумкин. Бироқ расмий жиҳатдан ҳалига қадар, ушбу стандартлар ўзбек тилига таржима қилинган вариантда тақдим этилмади.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг “Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қўллаш учун молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари ва унга тушунтиришлар матнини тан олиш тўғрисида”ги буйруғи қабул қилинган (09.12.2022 йилда рўйхатга олинган, рўйхат рақами 3400).

Ҳужжатга мувофиқ Ўзбекистон ҳудудида 60 дан зиёд МХХС ва уларга тушунтиришлар матни қўлланилади. Стандартларда хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг айрим йўналишлари бўйича ҳисоб юритиш ва ҳисоботни шакллантириш бўйича қоидалар мужассамлашган.

Ҳозирга келиб, МХХС бўйича 62 та ҳужжат: жумладан-25 та бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартлари (IAS-International accounting standards), 17 та молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари (International Financial Reporting Standards) ва 20 та МХХСга тушунтиришлардан иборат ҳужжатлар тўплами ўзбек тилига таржима қилинганлиги эътироф этилмоқда.

МХХС га ўтиш ва уларнинг қўллаш доирасининг кенгайиши биринчи навбада ушбу стандартларга ўтишнинг рағбатлантирувчи ролига боғлиқ. Рағбатлантиришни эса афсуски аниқ рақамларда (молиявий ҳолат, молиявий натижа, пул оқимлари ва уларнинг кутилишлари бўйича, шунингдек солиққа тортиш бўйича, фаолият ва бошқарув самарадорлигини оширишдаги ролини аниқ олинган корхона мисолида кўриб чиқиш) имконининг йўқлиги ҳам соҳадаги муаммолардан биттаси ҳисобланади.

МХХСга ўтишда яна бир муҳим жиҳат, амалда бўлган бухгалтерия ҳисоби, иқтисодий таҳлил ва аудитга тегишли бўлган барча қонун ва қонун ости ҳужжатлари қайта кўриб чиқилиши лозим. Бу жараён одатда параллел олиб борилгани мақул. Негаки, МХХСлари ҳам қотиб қолган қоидалар тўплами эмас ва улар ҳам доимо ўзгаришлар, қўшимчалар билан бойитиб борилади.

Демак тез кунларда Бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун, солиқ кодекси, БХМС ушбу жараёнлар таъсирида янгидан қабул қилиниши, ўзгартириш ва қўйшимчлар киритилиши талаб этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Рахимов, М., & Астанакулов, О. (2020). Бизнес-анализ: к новой карьере и новым возможностям. Экономика и инновационные технологии, (5), 220–229. Извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/11795
2. Рахимов М.Ю. Иқтисодий субъектлари молиявий ҳолатининг таҳлили. Ўқув қўлланма.-Т.: Иқтисод-Молия, 2015. 392 б.
3. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ISSUES OF PRODUCT PRICING IN THE ANALYSIS OF OPERATIONAL. Пандемия шароитида иқтисодий, молия ва бошқарувда рақамли трансформация жараёнлари (IV ФОРУМ «ЭКОНОМИКА В МЕНЯЮЩЕМСЯ МИРЕ» 2022 май КАЗАНЬ-ТАШКЕНТ), Казань-Ташкент. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6641015>
4. Курбонов, М. (2020). Зарубежный опыт эффективного использования финансовых ресурсов государственных целевых фондов. Экономика И Образование, 1(5), 163–166. Извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economy_education/article/view/4823
5. M.S.Tulayev, B.P.Qlichev. Moliyaviy hisob. Darslik. –Т.: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, 2022, 510 b.
6. Pardayevich, K. B. (2023). Analysis of the Maximum Volume of Production in Cement Production Enterprises in Uzbekistan. *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, 5(6), 1-8. Retrieved from <https://journals.researchparks.org/index.php/IJEFSD/article/view/4460>
7. Курбонов Мухиддин Абдуллаевич. (2023). Камерал солиқ назорати, риск анализлари смарт технологиялардан фойдаланилган ҳолда амалга оширишни такомиллаштириш. Образование наука и инновационные идеи в мире, 13(7), 36–41. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/2781>
8. Абдуллаевич ҚМ. Central European Management Journal. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. 2022;30(3):1284-93.
9. Курбонов Мухиддин Абдуллаевич. (2023). ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. World Scientific Research Journal, 16(1), 204–212. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2719>
10. Курбонов Мухиддин Абдуллаевич. (2023). ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ ЖАРАЁНЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА БОШҚАРИШДА АХБОРОТ КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. World Scientific Research Journal, 16(1), 170–177. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2715>
11. Курбонов Мухиддин Абдуллаевич. (2023). ЖИНОЙ ФАОЛИЯТИДАН ОЛИНГАН ДАРОМАДЛАРНИ ЛЕГАЛЛАШТИРИШГА

ҚАРШИ КУРАШИШ УСУЛЛАРИНИ ЯНАДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. World Scientific Research Journal, 16(1), 213–221. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2720>

12. Fayziev, F. (2023). THE ROLE OF LOCAL BUDGETS IN TAX POLICY. Modern Science and Research, 2(5), 1315–1319. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/20713>

13. Qlichev Baxtiyor Pardayevich. (2023). Хо‘jalik yurituvchi subyektlarda ishlab chiqarishning maksimal hajmi tahlili. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 5 (2023), 187–192.

14. Қличев Бахтиёр Пардаевич. (2023). ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРДА ОПЕРАЦИОН ЦИКЛ ТАҲЛИЛИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ . World Scientific Research Journal, 16(1), 196–203. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2718>

15. Қличев Бахтиёр Пардаевич. (2023). ОПЕРАЦИОН ФАОЛИЯТ ТАҲЛИЛИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ . World Scientific Research Journal, 12(2), 263–271. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2557>

16. Абдуллаев, А. Б. (2017). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАЛОГОВ И ОБЯЗАТЕЛЬНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА. In НАУЧНЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ И ОТКРЫТИЯ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЁЖИ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ И ИННОВАЦИИ (pp. 181-183).

17. Чориев, И. (2020). Вопросы использования аналитических процедур на начальном этапе аудита. Экономика И Образование, 1(3), 107–111. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economy_education/article/view/4405

18. Абдуллаева Севара Солижановна. КАЧЕСТВЕННЫЕ ВЕТЕРИНАРНЫЕ УСЛУГИ – ЗАЛОГ УЛУЧШЕНИЯ ПОРОДЫ СКОТА // Life Sciences and Agriculture. 2023. №1 (13). <https://cyberleninka.ru/article/n/kachestvennye-veterinarnye-uslugi-zalog-uluchsheniya-porody-skota>

19. Abdullaev PhD, A., & Ochilov, O. (2021). Accounting and analysis of investments under active investment policy: necessity, purpose and objectives. International Finance and Accounting, 2021(2), 29.

20. Fayziev Farrukh Abdullahojaevich. (2022). PROSPECTS OF THE APPLICATION OF THE ISLAMIC FINANCIAL SYSTEM IN THE ACTIVITY OF UZBEKISTAN BANKS. World Economics and Finance Bulletin, 15, 122-127. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wefb/article/view/1516>

21. Abdullayev Abror Bozarboyevich. (2022). IMPROVING INCOME TAX ANALYSIS METHODOLOGY IN BUSINESS ENTITIES. International Journal of

Economic Perspectives, 16(10), 61–67. Retrieved from <https://ijeponline.com/index.php/journal/article/view/61>

22. Абдуллаева Севара Солижановна. (2023). “MILKSERVICE” – СУТ ИШЛАБ ЧИҚАРУВЧИ ДЕХҚОН ХЎЖАЛИКЛАРИНИНГ ИННОВАЦИОН ҲАМКОРИ . World Scientific Research Journal, 16 (1), 178–186. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2716>

23. Yusupova F., Abdullaeva S. Prospects for the Development of Dairy Farming of Dekhkan Farms in Uzbekistan // Бюллетень науки и практики. 2022. Т. 8. №8. С. 88-96. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/81/14>

24. Djamalov, K. N., & Abdullaev, A. B. (2021). Creation of a triad of effective measures in the company's tax risk management system. Asian Journal of Research in Business Economics and Management, 11(11), 74-79.

25. Doni Tri Putra Yanto, Ravil Akhmadeev, Hassan Salman Hamad, Ahmed Hussien Radie Alawadi, Abror Bozarboyevich Abdullayev, Rosario Mireya Romero-Parra, Hadi Fooladi, Development and investigation of a pollutants emission reduction process from a coal-gasification power plant integrated with fuel cell and solar energy, International Journal of Low-Carbon Technologies, Volume 18, 2023, Pages 1120–1133, <https://doi.org/10.1093/ijlct/ctad093>

26. Чориев, И. Х. (2017). ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПЛАТЕЖНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ. In НАУЧНЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ И ОТКРЫТИЯ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЁЖИ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ И ИННОВАЦИИ (pp. 175-177).